

LIBRIS

We know
books

PANAIT ISTRATI

CHIRA CHIRALINA

Prefață, fișă biobibliografică
și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ISTRATI, PANAIT

Chira Chiralina / Panait Istrati; pref., fișă biobibliografică, referințe critice de Lucian Pricop – Ed. a 5-a – București: Cartex 2000, 2024

ISBN 978-606-091-211-8

I. Pricop, Lucian (pref.)

821.135.1

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Panait Istrati: Dialectica raportului cu lumea exterioară sau cu propria interioritate (Lucian Pricop).....</i>	7
<i>Fișă biobibliografică.....</i>	23
<i>Referințe critice</i>	25
<i>Notă asupra ediției</i>	33
CHIRA CHIRALINA	
Un Gorki balcanic (prefață de Romain Rolland)	37
I. Stavru	41
II. Chira Chiralina.....	75
III. Dragomir	113

LIBRIS

We know
books

CHIRA CHIRALINA

UN GORKI BALCANIC

În primele zile ale lui ianuarie 1921, o scrisoare mi-a fost trimisă de la spitalul din Nisa. Fusesse găsită la un disperat, care își tăiasse beregata. Era puțină nădejde să mai scape. Citii și mă simții pătruns de zbuciumul geniului. Era ca un pârjol cotropitor peste câmpii. Era spovedania unui nou Gorki, din țările balcanice. Sinucigașul fu salvat. Voi să-l cunosc. O corespondență se începu între noi. Devenirăm prieteni.

El se numește Istrati. S-a născut la Brăila, în 1884, dintr-un tată contrabandist grec, pe care nu l-a cunoscut, și dintr-o țărancă româncă, o femeie minunată, a cărei parte în viață fu munca neprețată. Cu toată dragostea lui pentru ea, la doisprezece ani o părăsi, îndemnat de un demon al pribegiei, sau mai bine zis de trebuința lacomă de a cunoaște și de a iubi. Douăzeci de ani de viață rătăcitoare, de aventuri extraordinare, de munci istovitoare, de pribegie și de trudă, ars de soare, bătut de ploii, fără adăpost și prigonit de paznicii de noapte, flămând, bolnav, stăpânit de patimi și crăpând de mizerie. El face toate meseriile: chelner, plăcintar, lăcătuș, căldărar, mecanic, zidar, lucrător de terasamente, hamal, servitor, purtător de reclame, zugrav de case și de frunte, ziarist, fotograf... Se amestecă o vreme în mișcările revoluționare. Străbate Egiptul, Siria, Jaffa, Beyrut, Damasc și Libanul, Orientul, Grecia, Italia, deseori fără un ban și ascunzându-se câteodată pe un vapor, unde e descoperit pe drum și de unde e aruncat jos la prima escală. E lipsit de toate, dar

îmagazinează o lume de amintiri și deseori își minte foamea citind cu lăcomie mai ales pe măștri ruși și pe scriitorii Occidentului.

E un povestitor născut, un povestitor din Orient, care se încântă și se emoționează de propriile-i povestiri, și așa de mult se lasă rob de ele că, o dată cu povestea începută, nimeni nu știe, nici chiar el, dacă ea va ține o oră sau o mie și una de nopți. Dunărea și meleagurile ei... Acest geniu de povestitor e așa de irezistibil că, în scrisoarea scrisă în ajunul sinuciderii, el își întrerupe de două ori jelaniiile deznădăjduite pentru a istorisi două întâmplări glumețe din viața sa trecută.

L-am decis să-și noteze o parte din aceste povestiri; și el s-a pus pe o muncă îndelungată, care a și dat până azi două volume. E o evocare a vieții sale; și opera, ca și viața sa, ar putea să fie dedicată Prieteniei: căci aceasta e pasiunea lui sfântă. În tot lungul drumului său el se oprește la amintirea chipurilor întâlnite; fiecare are enigma destinului său pe care el caută s-o pătrundă. Și fiecare capitol de roman constituie un fel de nuvelă. Trei sau patru din aceste nuvele, din volumele pe care le cunosc, sunt demne de măștrii ruși. Ele se deosebesc prin temperament și lumină, prin decizia spiritului, prin acea veselie tragică, acea vioioșie a povestitorului care-și liberează sufletul muncit¹.

Și va trebui să ne amintim că omul care a scris aceste pagini așa de vii a învățat singur franțuzește, acum șapte ani, citind pe clasicii noștri.

ROMAIN ROLLAND
Villeneuve, august, 1923

1. La publicarea în volum a prefeței lui Romain Rolland nemaifind vorba de „nuvelă“, s-a suprimat aici textul următor, pe care-l restabilim așa cum se poate vedea în revista *Europe*, din 15 august 1923:

„Nuvela pe care o publicăm aci nu exprimă decât o latură a multiplei lui naturi. Altele sunt mai profunde, pe care nădăjduim să le facem cunoscute în curând. În cea de față se reflectează o amoralitate zglobie, care e o morală liberă, o dorință sănătoasă de a trăi viața în toate bucuriile și necazurile ei.“

Sunteți de părere – ca și prietenul nostru Romain Rolland – că ar trebui, în câteva rânduri, să deslușesc tema generală care se va întâlni în toate cărțile mele.

Nu m-am gândit niciodată că va trebui să explic, eu însumi, ceva în privința asta. Nu sunt un scriitor de meserie și nu cred să deviu vreodată. Întâmplarea a vrut să fiu pescuit în apele profunde ale oceanului social, de pescuitorul de oameni de la Villeneuve¹. Sunt opera lui. Pentru a putea trăi a doua mea viață, aveam nevoie de stima lui și pentru a putea obține această stimă caldă, amicală, el îmi cerea să scriu. „N-aștept de la dumneata scriitori exaltate, îmi scria el, aștept de la dumneata opera. Realizează opera. Ea e mai esențială ca dumneata, mai durabilă ca dumneata, care ești pojghița ei.“

Cu acest bici pe spinare – și grație ovăzului ce-mi oferi în chip generos prietenul Gheorghe Ionescu – începui să alerg cu avânt. Povestirile lui Adrian Zogaf sunt datorite nouă, câteșitrei. Lăsat în seama mea, eu nu sunt în stare să fac altceva decât să zugrăvesc case, să fac fotografii în plin aer și alte treburi comune, la îndemâna tuturor. Adrian Zografi nu e, deocamdată, decât un tânăr căruia îi place Orientul. E un autodidact care-și găsește Sorbona unde poate. Trăiește, visează, dorește multe lucruri. Mai târziu, el va cuteza să spună că multe lucruri sunt rău făcute de oameni și de Dumnezeu. Știu că e foarte periculos să contrazici pe Dumnezeu și pe oamenii care nu se ocupă cu vopsitul caselor sau cu facerea de fotografii ieftine pe Promenade des Anglais; dar

¹ Romain Rolland (n. în ed. 1934)

dumneavoastră, francezii, aveți dreptate când spuneți că în viață „nu poți mulțumi pe toată lumea și pe tată-tău“. Nădăjduiesc totuși că-i va fi iertată îndrăzneala aceasta lui Adrian. Căci, păstrându-și întreaga libertate, el îi va îngădui o altă îndrăzneală: aceea de a iubi și de a fi mereu în toate țările prietenul tuturor oamenilor de inimă. Sunt puțini, dar Adrian crede că umanitatea nu e așa de vastă cum se presupune.

Așteptând să ajungă la propria lui poveste, el nu face acum decât să asculte poveștile altora. Să ascultăm cu el, dacă vreți.

PANAIT ISTRATI

I

STAVRU

Adrian străbătu, buimac, scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina publică. Ajuns la intrarea grădinii, se opri, încurcat și necăjit:

– Ce dracu! exclamă el cu voce tare, nu mai sunt copil! Și cred că am tot dreptul să înțeleg viața cum o simt.

Erau orele șase seara. Zi de lucru. Aleile grădinii erau aproape pustii către cele două porți principale; soarele crepuscular aurea nisipul, în vreme ce boschetele de liliac se scufundau în umbra serii. Liliicii zburau de colo-colo, zăpăciți. Băncile pe alee erau aproape toate libere, afară de cele din colțurile ascunse ale grădinii, unde perechi de tineri se îmbrățișau amoros și deveneau serioase la trecerea inoportunilor. Adrian nu dădu atenție nici unuia din oamenii ce întâlneau în drum. El sorbea lacom aerul curat, care se ridica din nisipul de curând udat – amestec îmbălsămat de miros de flori – și se gândea la ceea ce nu putea înțelege.

El nu înțelegea mai ales împotrivirea mamei sale la legăturile lui de prietenie, împotrivire care dăduse naștere la o ceartă violentă între mamă și fiul ei unic.

Adrian își zicea:

„Pentru ea, Mihail e un străin, o haimana suspectă, servitorul plăcintarului kir Nicola. Dar, ce? Eu ce sunt? Un zugrav de case și, pe deasupra, o fostă slugă a aceluiași plăcintar! Și dacă mâine am să mă duc în altă țară, numai pentru atâta trebuie să fiu socotit ca o haimana?”

Ațâțat, el lovi din picior:

„Ei drăcia dracului!... E o nedreptate revoltătoare pentru bietul Mihail! Eu îl iubesc pe omul ăsta, fiindcă e mai deștept ca mine, mai învățat, și fiindcă rabdă mizeria fără să se plângă. Cum? Pentru că nu vrea să-și strige pe acoperișuri numele, țara și numărul dinților care îi lipsesc, nu e decât o haimana?... Ei bine, eu vreau să fiu prietenul acestei haimanale! Și sunt foarte fericit de asta.”

Adrian își continuă mașinal plimbarea, odată cu critica mintală a celor ce-i spusese mamă-sa; și totul îi păru absurd:

„Și povestea asta cu însurătoarea? N-am decât optsprezece ani și ea se gândește să-mi arunce o neroadă în spinare, o neroadă sau poate o puioasă, care să mă copleșească cu dragostea ei și să facă din odaia mea o hazna! Ei drace! S-ar zice că nu e nimic mai inteligent pe lume decât să prășești la proști, să umpli lumea de sclavi și să devii însuși primul sclav al acestei prășile! Nu, nu!... Mai bine un prieten ca Mihail, fie el și de zece ori mai suspect! Cât despre învinuirea că „trag oamenii de limbă pentru a-i face să vorbească” – pe legea mea, nici eu nu știu prea bine de ce-mi place „să trag oamenii de limbă!” Asta-i, poate, pentru că lumina vine din vorba celor tari, probă Dumnezeu care a trebuit să vorbească ca Lumina să se facă.”

În liniștea acelei seri primăvăratice, sirena unui vapor săgeta aerul cu fluieratul ei strident. Tânăruț se trezi, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri și garoafe îl întâmpină.

Adrian se îndreptă spre marea alee care se întinde de-a lungul malului înalt ce domină portul și Dunărea. El se opri un minut pentru a privi miile de lămpi electrice care scânteiau pe

vapoarele ancorate în port și pieptul i se umflă într-un nestăpânit dor de ducă.

„Doamne! Ce bine trebuie să fie să te găsești pe unul din aceste pachetoturi, care alunecă pe mări și descoperă alte țărături, alte lumi!...”

Necăjit de a nu-și putea împlini dorul, el porni din nou cu capul în jos; dar se auzi deodată chemat din urmă:

– Adrian!

Se întoarse. Pe o bancă, prin apropierea căreia trecuse, sta un om, cu picioarele încrucișate, și fuma. Miopia și întunericul împiedicară pe Adrian să-l recunoască. Omul se ridică, și Adrian se apropie de el oarecum contrariat, când o exclamație de bucurie îi scăpă:

– Stavru!

Își strânsură mâinile și Adrian se așeză alături.

Stavru, negustor ambulant – numit „limonagiul” din cauza mărfii ce vindea prin bâlciuri – era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, și o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților de viață din mahala. El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuise cu treizeci de ani în urmă.

De talie deasupra mijlociei, blond spălăcit, foarte slab și foarte zbârcit, ochii săi albaștri și mari, când deschiși și sinceri, când ascunși și vicleni, după împrejurări, înfățișau toată viața lui Stavru. Existența de burlac hoinar, zvârlit de ici-colo de natura lui nomadă și ciudată; viața prinsă la vârsta de douăzeci și cinci de ani în tristul angrenaj al societății (căsătorie cu o fată bogată, frumoasă și sentimentală), din care ieși după un an acoperit de rușine, cu inima sfâșiată, cu caracterul falsificat.

Adrian cunoștea vag povestea. Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o da exemplul de ticăloșie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse; și nu o dată, cu instinctul care era la baza sufletului său, el se plecuse asupra lui Stavru, așa cum te

pleci asupra unui instrument muzical pe care vrei să-l auzi sunând; instrumentul se împotrivi.

De altminteri, ei nu se văzuseră decât de vreo trei sau patru ori, totdeauna pe stradă. Casa mamei sale era închisă pentru Stavru, ca toate casele cinstite. Și apoi, ce ar fi putut el să spună, derbedeul tuturor iarmaroacelor, băiețandrului răsfățat și ținut din scurt?

Stavru trecea drept un flecar pentru toată lumea – și era în adevăr, voia să fie. În costumul său prăpădit și boțit chiar când era nou, cu înfățișarea sa de țaran orășenit, cu cămașa necălcată, fără guler, cu aerul său de geambaș hoțoman, el se deda la o paradă de vorbe și de gesturi care amuzau pe oameni, dar care lui nu-i aduceau decât umilire, dispreț.

El își striga cunoscuții în plină uliță cu porecle potrivite și comice, niciodată supărătoare. Multe dintre ele prinseseră. Dacă cineva îi plăcea, îl lua cu el la cârciumă, comanda o jumătate de kilogram de vin, dar după ce ciocnea un pahar, ieșea în curte pentru „o mică trebuință“ și nu se mai întorcea, lăsând pe invitat să plătească! Iar dacă întâlnea vreun plicticos, el îi zicea iute: „Cutare prieten te așteaptă în cutare cafenea. Aleargă repede!“.

Dar ceea ce entuziasma pe Adrian erau glumele lui Stavru, cu capetele de țări și cu tabachera. În cursul unei conversații, limonagiul scotea din buzunar un cap de țâr și-l atârna pe poala hainei altui flecar ca el. Bietul om pleca și se plimba pe stradă cu capul de țâr atârnat de haină, spre cea mai mare desfătare a trecătorilor.

Gluma cu tutunul era și mai bună. Stavru nu pregeta să acosteze pe orice cunoștință îi ieșea în cale și să-i ceară să „răsucescă“ și el o țigară, dar de îndată ce era servit, în loc de a înapoia tabachera cu mulțumire, el o băga în propriu-i buzunar, care era spart, de unde ea îndată cădea, rostogolindu-se pe pământ. Atunci se repezea, o ridica, o ștergea, se scuza, și voind s-o bage în buzunarul proprietarului, el o

scăpa pe de lături. Biata cutie, care era din metal nichelat ori din carton presat, cădea din nou pe pavaj!

– Ah, cât sunt de stângaci!

– Nu e nimic, răspundea de obicei păcălitul, examinându-și scula turtită, în vreme ce privitorii se prăpădeau de râs.

Dar Stavru nu se mai întâlnea după aceea cu tabacherele pe care le batjocorisese o dată.

Astfel, Adrian începuse să iubească acest om pentru farsele sale. Cu toate astea, lucruri ciudate se întâmplaseră, care-l tulburau și-l încurcau: câteodată în plină glumă și năzdrăvănie, Stavru, serios, se întorcea către Adrian pironindu-l în ochi cu o privire limpede, liniștită și stăpânitoare, cum facem când ne uităm în bunii și naivii ochi ai unui vițel. Atunci el se simțea micșorat de acest limonagiu de bălci, de acest analfabet. I se părea straniu și se puse să-l observe. Dar prilejurile erau rare. Privirea misterioasă și tulburătoare pe care Adrian o numea în taină „celălalt Stavru“ se arăta rar și numai pentru el.

Totuși, într-o zi – era cu câteva luni înainte de întâlnirea din grădină – întovărășind pe limonagiu la băcanul său, – un grec bătrân și tăcut care-i furniza zahărul și lămâile, – el văzu deodată apărându-i „celălalt Stavru“. Adrian se înfipse în ochii lui.

Într-un colț al magazinului puțin luminat, Stavru cu zbârciturile feței suprimate, cu trăsăturile îndulcite, cu ochii mari deschiși, fițși și luminoși, privea pe băcanul cu chip umflat și posac și zicea, sfios, dar hotărât, în vreme ce celălalt îl aproba cu capul:

– Kir Margulis... Merge prost... Nu e cald și limonada nu se vinde... Îmi mănânc economiile mele și zahărul d-tale... Prin urmare, ai înțeles? Nici de data asta nu plătesc. Ce zici? O să fie ca și celelalte dați: dacă mor o să pierzi zece lei.

Și negustorul zgârcit, dar cunoscător la oameni, acorda creditul cu o strângere de mână seacă, cum îi era și viața.